

Sağlık, sadece medikal ve biyolojik değil aynı zamanda toplumsal bir kavramdır. İnsan da toplumsal bir varlıktır, ve onun varlığı; içinde yaşadığı ve aracılığıyla toplumsal niteliklerinin oluşturduğu ve doğal eğilimlerinin geliştiği ya da baskı altına alındığı bütün toplumsal ilişkilerin bir toplamıdır. Doğaldır ki, sağlıklı olmak büyük ölçüde doğanın bir armağanıdır, fakat bu armağanın geliştirilmesi ya da acımasızca sömürülmesi ve tüketilmesi gerçekte topluma bağlıdır.

SSCB: SAĞLIĞIN KORUNMASI HAKKI

SSCB Anayasasının 42'nci maddesinde belirtildiği üzere bu hak; «ücretsiz garanti edilir; nitelikli tıbbî bakım; devlet sağlık kurumları tarafından; tedavi ve rehabilitasyon kurumları ağının genişletilmesiyle, endüstride güvenlik ve hijyenin gelişmesi ve ilerlemesiyle, yaygın profilaktif önlemlerin yerine getirilmesiyle, çevreyi iyileştirmeye yönelik önlemlerle, büyüyen kuşağın sağlığı için, çocuk emeğinin yasaklanmasını içeren, okul eğitim programının bir parçası olarak çocuklar tarafından yapılan işe engel olan özel bakımla, ve hastalıkları önlemeye ve insidanslarını azaltmaya ve yurttaşlara uzun ve aktif bir yaşam sağlamaya yönelik araştırmaları geliştirerek sağlanır.» Bu cümleler devletin kendi yurttaşlarının sağlığına olan özenini çerçevelemektedir.

SSCB'de sağlık bakımı, yalnız yüksek nitelikli tıbbî yardımı değil, aynı zamanda işgücünün korunmasını ve yeniden üretilmesini ve ulusal bir değer olarak halk sağlığının geliştirilmesini sağlamaya yönelik amacıyla geniş kaynakları ve olanaklarıyla, ulusal ekonomi, bilim ve teknolojinin büyük bir koludur.

Hastalıkların önlenmesi ülkemizde sağlık bakımından gelişmesinin ana yoludur. Bu da öncelikle, hastalıkların önlenmesi ve eredikasyonunu ve halkın fiziksel ve ruhsal olarak en iyi bir şekilde gelişebilmesinin en uygun koşullarını sağlamayı amaçlayan bir dizi ekono-

(*) Yuri LISITSYN: SSCB Tıp Bilimleri Akademisi muhabir üyesi, ve Tıp ve Tıbbî Enformasyon Araştırma Enstitüsü direktörü. Sağlığın toplumsal sorunları üzerine yazılmış k tablaları vardır.

(**) Bu yazı, Socialism: Theory and Practice dergisinin Ocak 1980, 1'inci sayısından çevrilmiştir.

mik, toplumsal ve medikal önlemleri gerektirir. Hastalıktan koruma programı, devletin halkın sağlığına olan sorumluluğu ve koruyucu sağlık önlemlerine halkın ve kamu örgütlerinin geniş katılımı SSCB'deki koruyucu sağlık sisteminin demokratikliğini ve insancılığını sağlar.

Sovyet yılları süresinde, Ekim Devrimi'nden önceki oldukça düşük halk sağlığı düzeyinden şimdiki durumuna, ülke, görülmemiş bir ilerlemeyle ulaşmıştır. Dünyanın hiçbir yerinde, SSCB gibi, hiçbir büyük ülke sağlık alanında, tek bir kuşağın yaşam süresi içinde, böylesi köklü değişikliklere tanık olmamıştır. Bu değişiklikler, hastalıkların insidansı, ölüm nedenleri, fiziksel gelişme vb. sağlığın bütün temel göstergelerinde gözlenmişlerdir. Burada, oldukça kısa bir zaman süresi içerisinde patolojinin mutlak tip ve şeklindeki dönüşümünden ve tek başına biyolojik nedenlerle açıklanamayan ve toplumsal faktörlerin önemli rolünü yansıtan ilişkiden sözedilebilir.

Geçmişte oldukça yaygın olan bulaşıcı hastalıklar başlıca ölüm nedenleri arasındaydı. SSCB'de 1922'de kaydedilmiş 76.000 çiçek olgusu vardı. Zorunlu aşılama sonucu, 1936'dan itibaren çiçek hastalığının kökü kurutuldu. Sovyetler Birliğinde 1922'de yaklaşık 1.400.000 bildirilmiş epidemik tifo olgusu varken, 1940'ta sadece bir avuçtu. Kolera ve veba ise ilk Sovyet yılları içerisinde temizlenmişlerdi. Sıtmanın eradikasyonu ise geleceği muştulayan ilk başarılardandı.

İnfeksiyon hastalıkları nedeniyle olan ölümlerdeki hızlı düşme, genel ölüm oranında da hızlı bir azalmaya yol açtı. Böylece, 1913'te yıllık ölüm oranı bin kişilik populasyon için 29.1'den, 1940'ta 18'e düştü. 1978'de bu değer 9.8 idi. Çocuk ölümleri de hızla azaldı. 1917'den önce Rusya en yüksek çocuk ölüm oranına sahipti; her 1.000 çocuktan 270'i bir yaşına gelmeden ölüyordu. Geçen 60 yıl içerisinde bu değer onda bir oranında düştü, (1940'ta yedide bir oranında).

Ortalama yaşam süresi de belirgin bir şekilde yükseldi; 70'e ulaştı (74 kadınlar, 64 erkekler). Böylece devrimden bu yana iki kat fazla artmış oldu.

Halk sağlığının hızla gelişmesinin ve bunun göstergelerinin gerisinde bu göstergelerin gerçek yapısında da değişiklikler oluşmuştur. En son verilere göre, kardiyovasküler hastalıklar ve merkezi sinir sistemi hastalıkları ölümlerin yaklaşık % 80'inin, malign neoplazmalar da % 20'sinin nedenini oluşturmaktadır. SSCB populasyonunun yaş kombinasyonundaki değişiklikler olmasaydı, kardiyovasküler hastalık ve kanserden ölümler belki de daha az olacaktı.

«UYGARLIK HASTALIĞI» VE «YAKINLAŞMA» TEORİSİ

Günümüzde, endüstriyel olarak gelişmiş ülkelerde ilerleyen Bilimsel ve Teknolojik Devrim birçok hastalıkların önlenmesi, tanısı ve tedavisi için yeni olanaklar sağlar, ama sağlıklı yaşamının önüne yeni engeller çıkarır. Bugün genel sağlık karakteristiklerinin bazıları (yeşkin ve çocuk mortalitesi vb.) hem sosyalist hem de kapitalist birçok ekonomik olarak gelişmiş ülkede hemen hemen aynıdır. Mortalite tablosu da hemen bütün ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde de benzerdir. Tablonun başında kardiyovasküler hastalıklar, kanser gibi kronik, bulaşıcı olmayan hastalıklar ve kazalar yeralır. (Kabaca tüm ölüm olaylarının % 70'i)

Batılı bilim adamları sosyalist ve ekonomik yönden gelişmiş kapitalist ülkelerde halk sağlığı istatistiklerinin yakınlığına, iki toplumsal sistemin «yakınlaşması» düşüncesini desteklemek için dört elle sarılırlar. Bazıları da bu istatistikleri manipüle ederek, halk sağlığının korunması ve geliştirilmesinde sosyalizmin kapitalizm üzerine hiçbir üstünlüğü olmadığını ve Bilimsel ve Teknolojik Devrim çağımızda, üretim ilişkileri toplumsal ve ekonomik gelişmenin bir etkeni olarak belirleyiciliğini yitirdiğinden, toplumsal gelişmenin yalnızca bilim ve teknolojinin ilerlemesine bağlı olduğunu ileri sürerler.

Birçok batılı teorisyenin Bilimsel ve Teknolojik Devrim sırasında gözlenen kronik ve non-epidemik hastalıkların «saldırısını» ve halk sağlığı düzeyindeki değişimleri açıklamaya çalışmaları da aynı düşünceden kaynaklanır. Bu arada da «uygarlık hastalığı» teorisi geliştirilmiştir. Bu ve bunun gibi diğer bazı buruva öğretileri (bunlardan biri de yeni-maltusculuktur) iki politik, ekonomik ve toplumsal sistemin farklılıklarını gözardı etmek ve toplumsal ve sınıfsal fenomenleri analize etmekten kaçınmak gibi arzuları yansıtırlar. «Uygarlık hastalığı» kavramı ve halk sağlığında «yakınlaşma» teorilerinin savunucuları arasında, R. Dubas, A. Toffler ve E. Huant gibi önde gelen doktor ve sosyologlar vardır.

Buruva bilim adamlarının «yakınlaşma» ve «uygarlık hastalığı» kavramlarını savunurken gösterdikleri delillerden biri; sosyalist ülkelerde ve ekonomik olarak gelişmiş kapitalist ülkelerdeki ölüm oranları ve diğer objektif istatistiklerin yakınlığıdır. Oysa bilimsel metodoloji (yöntem bilim) toplumsal gelişmede herhangi bir süreci incelerken tarihsel bir yaklaşım, ele alış yarı ve değerlendirme gerektirir.

SSCB'de ulaşılmış olan halk sağlığı düzeyinin ekonomik olarak gelişmiş ülkeler için tipik olduğu ve endüstrileşmiş kapitalist ülkelere den belirli yönlerden üstünlüğü gerçeği tümüyle ortadadır. Sovyet halkının özgürlük ve bağımsızlığını savunmak için verdiği Büyük Ana-

yurt Savaşı'nın (1941-45) büyük maddî ve insan gücü kaybına neden olduğu ve bütün halk sağlığı göstergelerini kötüleştirdiği unutulmalıdır. Sosyalist ve kapitalist ülkelerin halk sağlığı istatistiklerinin görünüşteki benzerliğinin arkasına gizlenen, geçmişteki keskin farklılıklardır. Bu nedenle değişmelerin oranında önemli bir fark ortaya çıkmaktadır.

SSCB'deki genel mortalite Sovyet yıllarında yaklaşık üç kat azalmıştır, oysa, aynı zaman dilimi içerisinde ABD'de yine yaklaşık olarak 1,5 kat azalmıştır. Bu düşüş Fransa'da 1,9, Avusturya'da 1.5 kat olmuştur. SSCB'de çocuk mortalitesi daha da hızlı düşmüştür. Ortalama yaşam süresi gibi önemli ve görece durağan bir gösterge de ekonomik olarak gelişmiş kapitalist ülkelere göre daha yoğun olarak yükselmektedir.

TOPLUMSAL ETKENLER VE SAĞLIK

Oranların gelişmesindeki üstünlük aslında farklı toplumsal sistemleri olan ülkelerdeki halkın sağlık durumunun tek göstergesi değildir. Hastalıkların, özellikle büyük oranda toplumsal etkenlerin neden olduğu hastalıkların görülme sıklıklarının karşılaştırılmaları da oldukça önemlidir. Ruhsal sağlığın ABD'de ve birçok kapitalist ülkelerde bir numaralı sorun sayılması rastlantı değildir. Sovyet ve yabancı bilim adamlarının araştırmaları, ruhsal rahatsızlıkların, özellikle psikozların, sosyalist ve kapitalist ülkelerdeki temel farkını göstermiştir. Ekonomik olarak gelişmiş kapitalist ülkelerde insidans en yüksektir. (Sovyet araştırmacı B. Petrakov'a göre 1965-75 yılları arasında ortalama değer kabaca her 1.000 kişilik populasyon için 127,6 olgudur.) Aynı yıllar içerisinde, Avrupa sosyalist ülkelerindeki ruhsal hastalık insidansı 3 kez daha azdır (her 1,000 kişide 41.3). Bu gerçek kapitalist üretim ilişkilerinin doğurduğu artan sömürü, işsizlik, geleceğe güvensizlik vb. toplumsal koşulların olumsuz etkilerini de kanıtlar.

Yönetim bilim açısından toplumun yapısını belirlemeye yönelikken ortalama istatistikleri ve değerleri incelemek yetersizdir. Halk sağlığı toplumsal bir kategoridir ve bu yüzden, değişik sınıfların ve toplumsal ve mesleki grupların durumları açısından incelemeyi gerekli kılar. Bu da, sağlık istatistiklerinin toplumsal «anatomisini» çözümlene olanağını verir.

Amerikalı araştırmacılara göre; 1960'larda ABD'de işsizler arasında, akut hastalıklar, yıllık gelirleri 3.000 dolar ve daha fazla olan ailelerinkinden 1.5 kat daha sıklıkla (1.000 kişide 163 olgu) ve kronik hastalıklar da 2 kat sıklıkla (1.000 kişide 71 olgu) gözlendi. Gelirleri 2.000 dolardan daha az olan aileler arasında bile kronik hastalıkların insidanslarında fark büyüktü (bütün olguların % 21.1 7.000 dolar ve

daha fazla gelirliler ise ancak bütün olguların % 6.7'sini oluşturuyorlardı.

Ünlü İngiliz istatistikçi W. Logan bir dizi hastalığın ölüm oranlarının istatistiklerinde anlamlı farklılıklara dikkati çeker. Örneğin, mide kanserinden ölüm oranının yüksek gelir düzeyindeki kişiler arasında 1.000 kişide 57 iken, daha alt gelir düzeyindekilerde 132 olduğunu bulmuştur. Tüberküloz için aynı değerler, yukardaki sırayla 58 ve 143 olarak bulunmuştur.

Kapitalist toplumlardan farklı olarak, SSCB ve diğer sosyalist ülkelerde sağlığın toplumsal homojenitesine doğru hızlı bir eğilim gözlemlenir. SSCB'de toplumsal hijyen alanında yürütülen araştırmalar, ayrı gelir bütçelerinden olanları da içeren, değişik toplumsal gruplardan kişilerin sağlık istatistiklerinde belirgin farkların olmadığını ortaya koymuştur. Gelir ve diğer etkenler önemsiz değişmelerin nedenini açıklar ama üstün gelen eğilim vital istatistiklerin düzelmesi yönündedir. Ücret artışlarını da geçen kamu tüketim fonlarında ki, sürekli büyüme halkın maddî iyiliğindeki farklılıkları yoketmeye ve halk sağlığını geliştirmeye yardımcı olmaktadır.

Bu sonucu, Sovyet bilim adamları tarafından bir dizi işletmelerde yapılmış olan geniş kapsamlı toplumsal ve hijyenik çalışmalar da doğrulamaktadır.

Fabrika işçilerinin sağlığını inceleyen bir araştırmada, doktora çıkma sayısı, çalışma yeteneğinin yavaş yavaş kaybıyla olan hastalığın görülme sıklığı, yıl süresince hasta olmayan kişilerin sayısı ve kronik hastalığı olan kişilerin oranı gibi karakteristiklerin ücretlerden etkilenmedikleri ortaya konulmuştur. Bütçelerinin büyüklüğüne bağlı olarak 4 gruba ayrılan ailelerin üyeleri arasında, istatistiksel verilerdeki farklılıklar da anlamlı bulunmamıştır. Başka bir araştırmada da büyük tekstil işletmelerinde çalışan kadınlar arasında hastalık etkenleri araştırılmıştır. Gelirin ölçüsü ile hastalık oranı arasındaki ilişkinin küçük olduğu (kabaca % 10) görülmüştür. Uzmanlar, SSCB'de değişik bölgelerden ve değişik uluslardan çocuklar arasında, bu süreçte, herhangi bir belirgin toplumsal farklılığın olmadığını belirleyen, benzer artan oranlar bildirmişlerdir.

Toplumsal homojenitenin gelişmesi, değişik toplumsal tabakaların sağlığındaki farklılıkların yok olmasıyla birlikte olmaya devam edecektir. Bu tabii ki, bütün sağlık sorunlarının çözümlenmiş olduğu anlamına gelmez, fakat Sovyet deneyimi sosyalist ilkeler üzerine kurulmuş bir toplumun, bireyin uyumlu gelişmesinin en yüksek amaç olduğu bir toplumun halkın sağlığını korumanın önündeki tüm toplumsal sorunları çözmeye yeteneğinde olduğunu kanıtlamaktadır.